

VOGELARCHIEF GROOTE WIELEN 1978-1987

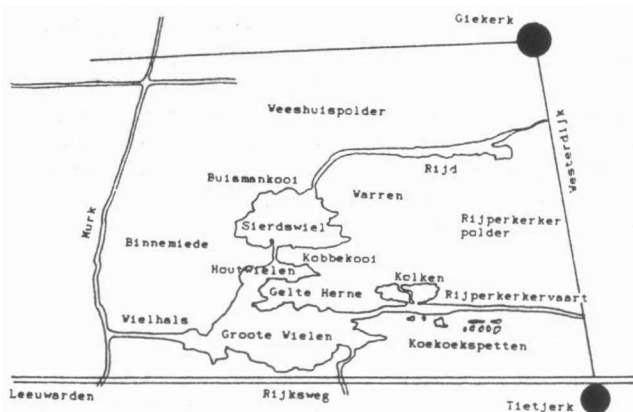
hoenders en rallen

Freek Nijland

Dit vijfde artikel over de vogels van de Groote Wielen gaat over de hoenders en rallen. Een groep vogels die er altijd goed vertegenwoordigd is geweest. Toch is er niet van alle soorten evenveel bekend.

inleiding

Laten we eerst het geheugen eens opfrissen. Tussen 1978 en 1987 heeft de Wielenwerkgroep vogeltellingen verricht in het Groote Wielen-gebied ten noordoosten van Leeuwarden (figuur 1). Het ca. 1000 ha grote gebied bestaat van west naar oost uit veengrasland (Binnemiede/Weeshuispolder), open water (Wielen, Rijd), recreatiegebied (ten zuiden van de Wielhals), twee eendekooien (Buisman- en Kobbekooi), moeras en graslanden (Ryptsjerkerpolder). In een reeks artikelen wordt het vogelleven rond de Groote Wielen besproken. De basisgegevens voor de artikelen zijn afkomstig uit de archieven van Auke Visser en Freek Nijland, beiden Wielenwerkgroepleden.

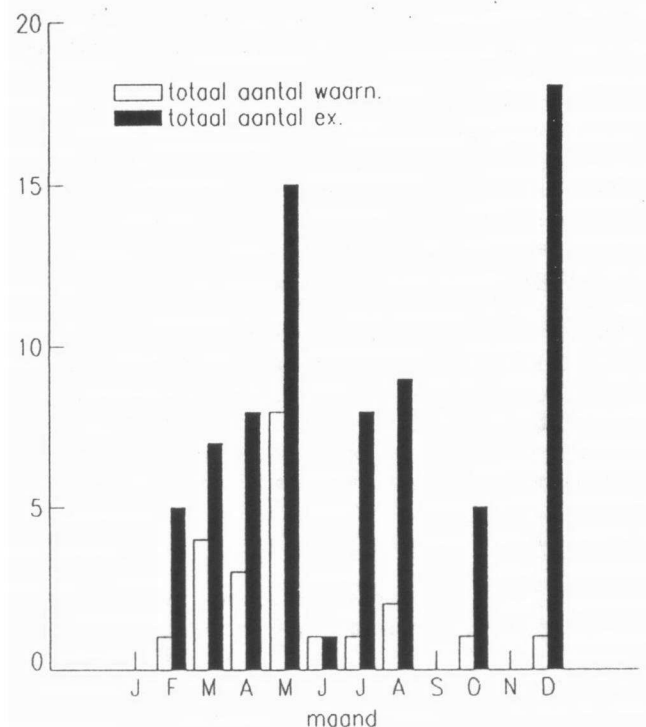
Figuur 1. Het Groote Wielengebied

status en getalsaanduiding

Elke soort wordt apart besproken. Bij broedvogels wordt een schatting gegeven van het aantal broedparen. Doortrekkers worden ingedeeld in drie groepen:

- 1) toevallige doortrekker: 1-5 waarnemingen;
 - 2) onregelmatige doortrekker: 6-15 waarnemingen;
 - 3) regelmatige doortrekker >15 waarnemingen.
- Bij regelmatige doortrekkers, stand- en zwervvogels, zomer- en wintergasten gelden de volgende aanduidingen:
- 1) schaars/in klein aantal: 1-5 vogels;
 - 2) vrij schaars/in vrij klein aantal: 6-50 vogels;
 - 3) vrij talrijk/in vrij groot aantal: 51-500 vogels;
 - 4) talrijk/in groot aantal: 501-5000 vogels;
 - 5) zeer talrijk/in zeer groot aantal: >5000 vogels.

Acht soorten hoenders en rallen zijn waargenomen. Hierbij bevinden zich liefhebbers van moeras zoals Waterral *Rallus aquaticus* en Porseleinhoen *Porzana porzana*, maar ook vogels die meer van droge voeten houden zoals Patrijs *Perdix perdix* en Kwartelkoning *Grex grex*. Vier soorten broeden jaarlijks rond de Groote Wielen, waarvan slechts één soort talrijk is.

Figuur 2. Patrijs, Groote Wielen, waarnemingen 1978 t/m/ 1987

Patrijs

foto onbekend

51..Patrijs (*Perdix perdix*)

#status: onregelmatige broed- en zwerfvogel in afnemende frequentie	
#totaal aantal waarnemingen:	22
#totaal aantal waargenomen vogels	76
#maximaal aantal waargenomen vogels	18

De Patrijs is van oudsher broedvogel van agrarisch cultuurland. De soort is in Nederland, evenals vele andere kritische cultuurvolgers, de laatste twintig jaar als broedvogel steeds verder in aantal achteruitgegaan (SOVON 1987, 1993). Door de schaalvergroting en intensivering in de landbouw is het broedbiotoop verslechterd. Gebruik van bestrijdingsmiddelen, het opruimen van heggen, houtwallen, overhoekjes en perceelranden met ruigtekruiden en het creëren van groene 'biljartlakens' op de graslanden hebben de voorwaarden voor broedgelegenheid, voedsel en dekking sterk doen afnemen. De Patrijs broedde in de zeventiger jaren nog rond de Groote Wielen, met name in de Binnemiede en Weeshuispolder, waar in het vroege voorjaar in de avondschemering regelmatig roepende mannetjes te horen waren. Ook de NJN (Kiers, 1974; van Dijk, 1978) heeft verschillende waarnemingen uit die tijd. Van de tachtiger jaren is slechts één broedgeval bekend. In 1987 broedde de Patrijs in de graanakkers bij de Ryptsjerkerpolder. In de onderzoeksperiode 1978-1987 is de Patrijs in elk jaargetijde waargenomen (figuur 2). Veruit de meeste waarnemingen (18) zijn van vóór 1982. Opmerkelijk, maar typerend voor het sociaal gedrag van de Patrijs, was de waarneming van een groep van 18 Patrijzen in de

Weeshuispolder op 19 december 1979 op besneeuwd grasland. Na 1982 is de soort slechts vier maal waargenomen (figuur 3). Daarbij ging het steeds om één of enkele vogels. Hierbij moet worden opgemerkt dat de telintensiteit in de periode 1982-1987 ca. tweemaal zo laag was als in de periode 1978-1981. Toch bevestigen deze gegevens het beeld van de achteruitgang van de Patrijs.

52..Kwartel (*Coturnix coturnix*)

#status: mogelijk onregelmatige broedvogel	
#totaal aantal waarnemingen:	1
#totaal aantal waargenomen vogels:	1
#maximaal aantal waargenomen vogels:	1

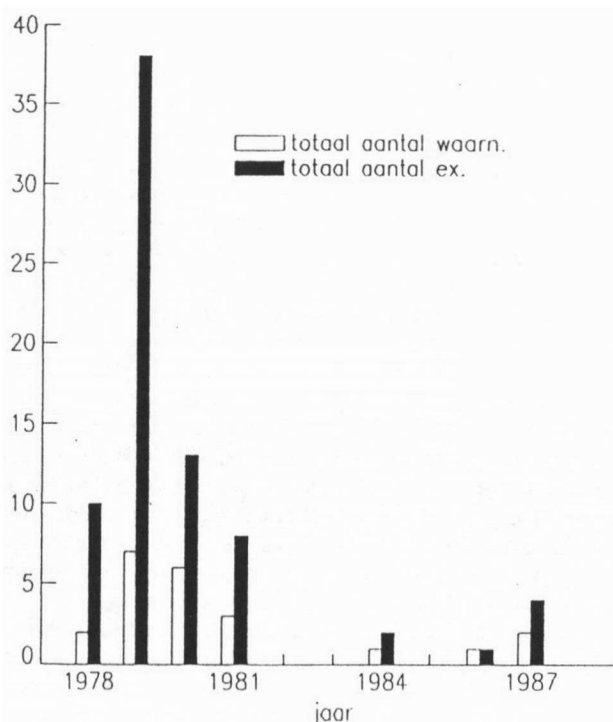
De Kwartel is éénmaal waargenomen. Op 10 juni 1986 werd een Kwartel overdag opgeschrikt op een perceel grasland in de Binnemiede. De vogel leek vrij honkvast en streek even verderop weer neer. Tijdens een bezoek een week later in de avondschemering werd echter geen baltsroep gehoord. Kwartels kunnen in sommige jaren in redelijke aantallen tot broeden komen. In sommige jaren treden zelfs invasies op, zoals in 1989 (Wymenga, 1990). Vaak arriveren de vogels pas in juni. Het is vrij aannemelijk, dat de Kwartel in sommige jaren ook rond de Groote Wielen tot broeden komt. Dit wordt echter pas duidelijk, wanneer er gericht op de soort wordt geïnventariseerd.

53..Fazant (*Phasianus colchicus*)

#status: broedvogel met 5-10 paar, vrij schaarse stand- en zwerfvogel	
#totaal aantal waarnemingen:	151
#totaal aantal waargenomen vogels:	433
#maximaal aantal waargenomen vogels:	11

De Fazant broedt rond de Groote Wielen vooral in (moeras)ruigten in de Ryptsjerkerpolder en in de eendenkooien. De vogels verblijven het gehele jaar in het gebied (figuur 4). De indexcijfers vertonen pieken en dalen zonder duidelijke trend. Dat is wel verklaarbaar. De Fazant is een niet talrijke, moeilijk waar te nemen scharrelaar in (moeras)ruigten en standvogel zonder concentratievorming in een bepaald jaargetijde die in kleine groepjes foerageert. De getelde aantallen worden dan sterk beïnvloed door de terrein- en telomstandigheden, de gekozen telroute en de aard van de telling.

Bij tellingen worden vaak enkele Fazanten aangetroffen. Het gaat meestal om voedselzoekende vogels die op afstand worden waargenomen op grasland gelegen naast ruigten of om vogels die, opgeschrikt door de waarnemer, uit dekking opvliegen.

Figuur 3. Patrijs, Groote Wielen, waarnemingen gerangschikt per jaar, gegevens 1978 t/m 1987

Waterral

foto Taeke Roosjen

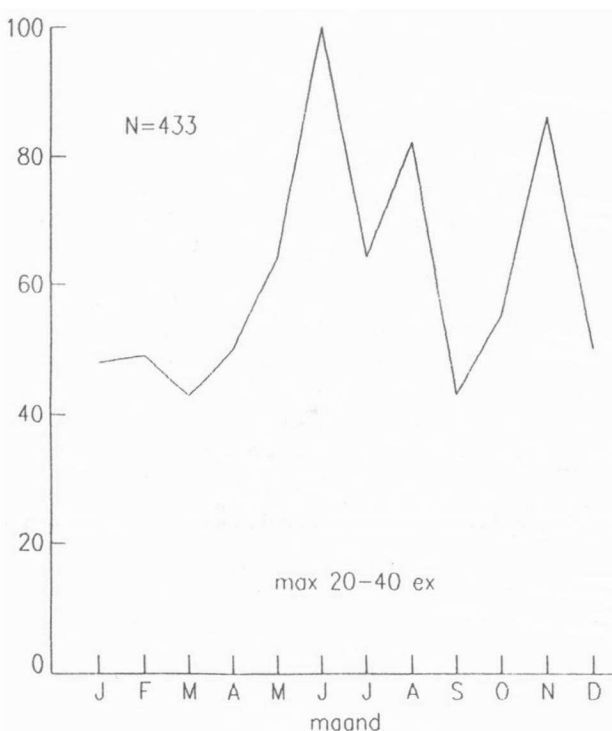
54..Waterral (*Rallus aquaticus*)

#status: broedvogel in sterk wisselende
aantallen met minimaal 1-3 paar, schaarse
doortrekker en wintergast

#totaal aantal waarnemingen: 14

#totaal aantal vogels: 19

#maximaal aantal waargenomen vogels: 3

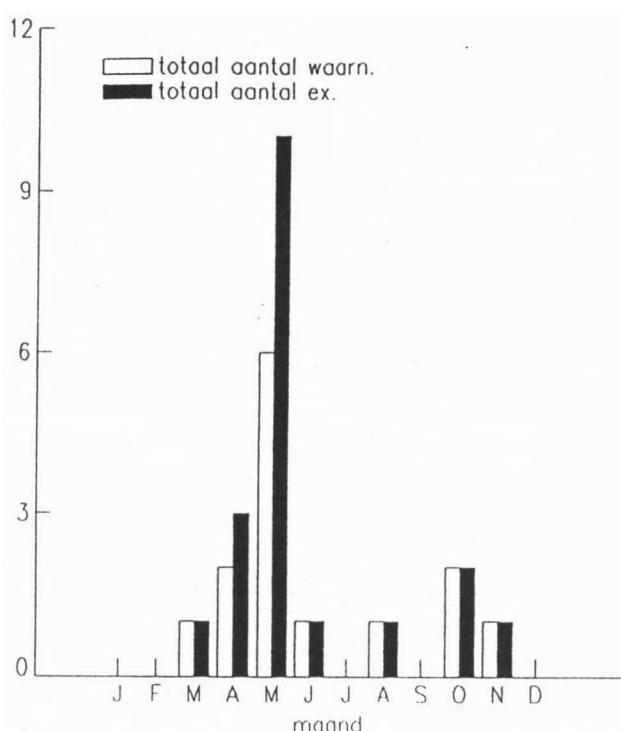

Figuur 4. Fazant, Indexcijfers Groote Wielen, gegevens 1978 t/m 1987

De Waterral is van oudsher broedvogel in de (riet)moerassen rond de Groote Wielen op de overgangen van nat naar droog, in jonge verlandingsvegetaties waar de moerasbegroeiing met de voeten in ondiep water staat. De Waterral broedt met name langs de Kolken, in de Koekoekspetten en in de rietpoel bij de zuivelfabriek van Gytsjerk. De rietpoel is in de onderzoeksperiode vernield door een loonbedrijf door stortingen, maaien van riet zonder afvoeren en ontwatering, waardoor de Waterral (met andere moerasvogels) daar als broedvogel is verdwenen. In de periode 1978-1987 is er niet gericht op Waterrallen geïnventariseerd. Wel werden af en toe Waterrallen gehoord tijdens overige inventarisaties. Na navraag bij vogelaars die regelmatig het gebied bezochten kwam de Wielenwerkgroep tot een schatting van 1-3 broedparen. Deze schattingen bleken achteraf te laag te zijn. Latere inventarisaties (met cassette-recorder!) door Ties van Valen gaven veel hogere, zij het wisselende, aantallen te zien in

de Koekoekspetten. In 1990 werden zelfs 11 territoria vastgesteld. Vanaf 1987 ligt de Koekoekspetten voor de boezem, waardoor de voormalige zomerpolder veel natter is geworden en het broedbiotoop voor de Waterral is verbeterd. Daarom is het niet eenvoudig te beoordelen in hoeverre de hoge aantallen na de onderzoeksperiode 1978-1987 te danken zijn aan de verbeterde inventarisatiemethodiek of aan het verbeterde broedbiotoop.

Het aantal waarnemingen is vrij laag. Dat is niet verwonderlijk voor een vogel, die er een zeer verborgen levenswijze op na houdt, waar bovendien niet gericht naar is gezocht. De meeste waarnemingen zijn gedaan in de broedtijd wanneer de vogels de meeste activiteit vertonen (figuur 5).

Figuur 5. Waterral, Groote Wielen, waarnemingen 1978 t/m 1987

55..Porseleinhoen (*Porzana porzana*)

#status: onregelmatige broedvogel	
#totaal aantal waarnemingen:	2
#totaal aantal waargenomen vogels:	2
#maximaal aantal waargenomen vogels:	1

Het Porseleinhoen is een vogel, waar je gericht op moet inventariseren, hetgeen in de onderzoeksperiode niet is gebeurd. Slechts éénmaal is er, zij het achteraf, een broedterritorium vastgesteld in de Koekoekspetten. Hans Eikhoudt hoorde op 14 april 1984 een roepend mannetje in de Koekoekspetten. Ook op 17 mei werd een roepend mannetje gehoord, reagerend op zijn activiteiten. Na 1987 is het Porseleinhoen een aantal malen als broedvogel vastgesteld, vooral in de Gelte Herne, waar vanaf eind tachtiger

jaren door moerasontwikkeling een goed broedbiotoop is ontstaan van moeras- en rietruigte met open plekken en overgangen van nat naar droog.

56..Kwartelkoning (*Crex crex*)

#status: incidentele broedvogel	
#totaal aantal waarnemingen:	4
#totaal aantal waargenomen vogels:	4
#maximaal aantal waargenomen vogels:	1

De Kwartelkoning moet het als broedvogel in Friesland vooral hebben van natte, extensieve hooilanden. Die zijn er vrijwel niet meer. Daarnaast broeden ze ook wel op uitgestrekte akkers met vroeg en niet te hoog opschietende gewassen. De Kwartelkoning heeft het als cultuurvolger bijzonder moeilijk. Ten tijde van de onderzoeksperiode 1978-1987 broedde de Kwartelkoning in Friesland hier en daar in de beekdalen en het Lage Midden. Dat is nog zo, hoewel de soort verder achteruit is gegaan. In 1993 zijn tot nu toe 5 broedgevallen bekend (SOVON, 1993)

In het Wielenwerkgroeparchief bevinden zich vier waarnemingen van roepende mannetjes, alle uit de Ryptsjerpolder. Eén waarneming is van 12 mei 1979. In 1981 is een territorium vastgesteld. Op 25 mei, 28 mei en 3 juni werd een mannetje gehoord. Het is te hopen dat de Kwartelkoning weer eens tot broeden komt rond de Groote Wielen.

57..Waterhoen (*Gallinula chloropus*)

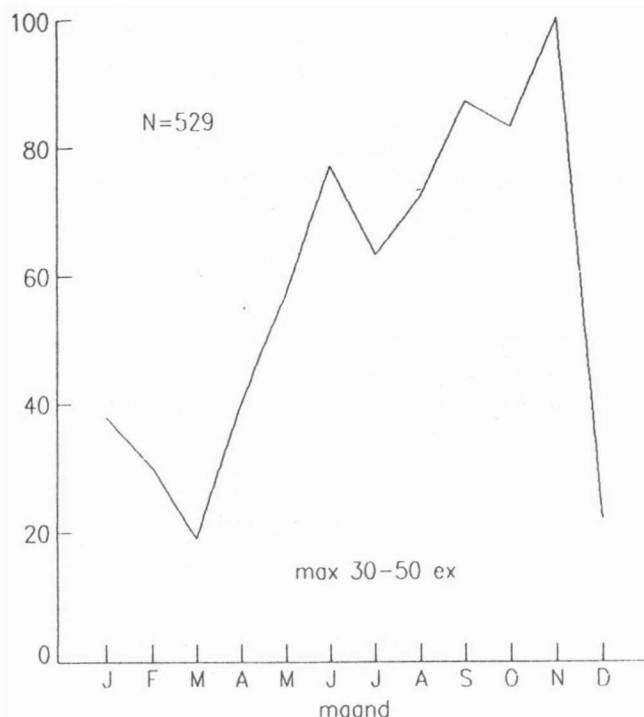
#status: broedvogel met 5-10 paar, vrij schaarse (doortrekker en) wintergast	
#totaal aantal waarnemingen:	142
#totaal aantal waargenomen vogels:	529
#maximaal aantal waargenomen vogels:	25

Waterhoen

foto Lubbert Boersma

Het Waterhoen broedde in de onderzoeksperiode in het moerasgebied van de Koekoekspetten, in de eendekooien, in oeverzones bij de Kolken en langs de Rijd en een enkele maal in de Ryptsjerpolder. In vrijwel alle gevallen gaat het om besloten terrein bij kleine wateren. Vooral in

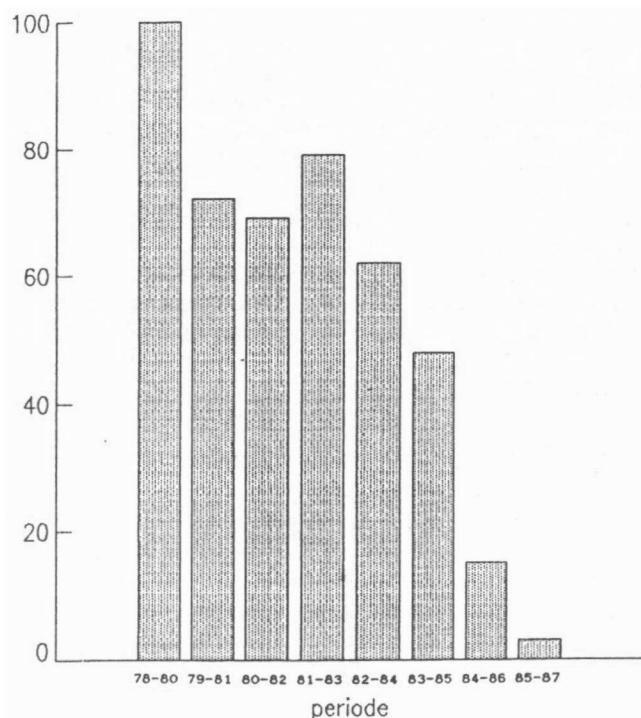

Figuur 6. Waterhoen, indexcijfers Groote Wielen, gegevens 1978 t/m 1987

moerasgebieden moet de Waterhoen op geluid worden geïnventariseerd. Je krijgt ze bijna niet te zien. In de open graslanden van de Binnemiede/Weeshuispolder zijn geen broedgevallen vastgesteld. Buiten de broedtijd worden hier en daar groepjes Waterhoenen gezien, ook in de winter. Meestal gaat het om minder dan 10 vogels. In het najaar worden de meeste Waterhoenen waargenomen (figuur 6). Gezien het heimelijke gedrag en het midden van al te open gebieden zal de Waterhoen onderteld zijn. Naar schatting verblijven er buiten de broedtijd maximaal 30-50 Waterhoenen rond de Groote Wielen. Favoriete plekken zijn grasland bij kleine wateren/slootjes, vaak met wilgestruweel of ander laag geboomte in de nabijheid, waarin de vogels ook wel slapen. In de winter zijn de getelde aantallen lager. Of dit komt door wegtrek, sterfte of door veranderd gedrag is niet geheel duidelijk. Eind zeventiger/ begin tachtiger jaren bivakkeerde een groep van 10-25 Waterhoenen op grasland bij het haventje ten noordwesten van de voormalige zuivelfabriek te Gytsjerk. Dergelijke aantallen zijn daarna niet meer waargenomen.

Het aantal waargenomen Waterhoenen is aan het eind van de periode 1978-1987 sterk afgenomen. Dit blijkt uit de trendgrafiek met een driejarig lopend gemiddelde (figuur 7). De serie strenge winters van 1984-1986 zal hier ongetwijfeld mee te maken hebben. In de trendgrafiek, die groten-deels bepaald wordt door waarnemingen van Waterhoenen buiten de broedperiode, is gecorrigeerd voor jaarlijkse verschillen in telintensiteit. Uit tellingen na 1987 blijkt dat een gedeeltelijk herstel is opgetreden, maar

aantallen buiten de broedperiode als van rond 1980 zijn niet meer gezien.

Figuur 7. Waterhoen, indexcijfers Groote Wielen, trend 1978-1987.

58..Meerkoet (*Fulica atra*)

status: broedvogel met 80-120 broedpaar, talrijke doortrekker en wintergast

totaal aantal waarnemingen: 309

totaal aantal waargenomen vogels: 56.541

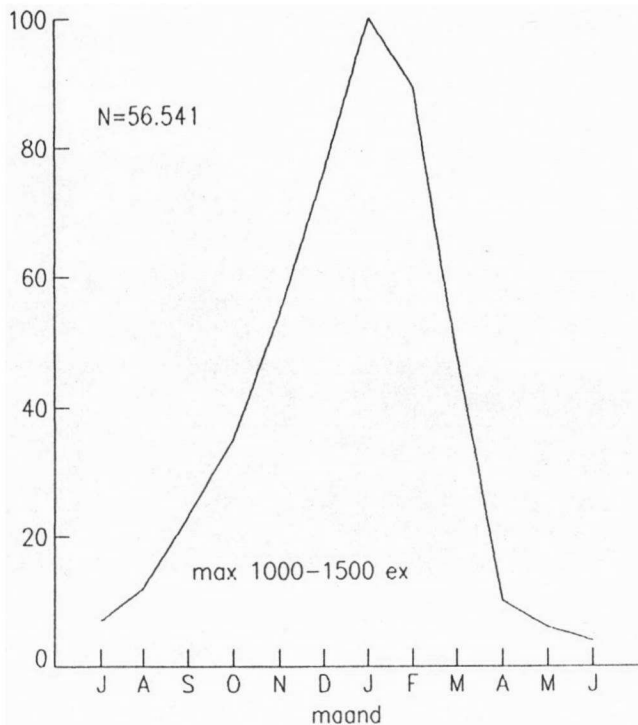
maximaal aantal waargenomen vogels: 1.400

Overwinterende Meerkooeten .

foto Lubbert Boersma

De Meerkoet vindt rond de Groote Wielen een keur aan gunstige broedplaatsen. Gebroed wordt langs sloten en vaarten in de Binnemiede/Weeshuispolder, in de meer dan 11 km oeverzone langs de Wielen en vaarten en in de natte ver-ruigde delen van de zomerpolders in de Ryptsjerkerpolder. Daar worden de (hoge) nesten

Figuur 8. Meerkoet, indexcijfers Groote Wielen, gegevens 1978 t/m 1987

literatuur

- van Dijk K. 1978. Vogels in de Wielen. *Aythia*, orgaan NJN, 17 (3): 4-31
- Kiers A. 1974. Wielenverslag. *Aythia*, orgaan NJN, 13 (4): 2-77
- Groot H. e.a. 1993. In de tang van mest en maaimachine. *Vogels* 1993 (3): 28-31
- Nijland F. & Timmerman A. Azn. 1986. Vogellevens rond de Groote Wielen. *Vogeljaar* 34: 97-107
- Nijland F. & Timmerman A. Azn. 1986. De betekenis van de Groote Wielen en omgeving voor vogels. *Limosa* 59: 115-118
- Nijland F. 1990. Vogelarchief Groote Wielen, duikers t/m reigerachtigen. *Twirre* 1 (1): 6-12
- Nijland F. 1990. Vogelarchief Groote Wielen, zwanen en ganzen. *Twirre* 1 (3): 1-6
- Nijland F. 1991. Vogelarchief Groote Wielen, eenden. *Twirre* 2 (4): 1-9
- Nijland F. 1993. Vogelarchief Groote Wielen, roofvogels. *Twirre* 4 (1): 1-6
- SOVON 1987. Atlas van de Nederlandse vogels, SOVON Arnhem.
- SOVON 1993. Broedvogels 1993, iets over de eerste resultaten. *SOVON-nieuws* 6 (4): 10-11.
- Wymenga E. 1990. Kwartels in Friesland. *Twirre* 1 (3): 13-14

F. Nijland, Canterlandseweg 18, 9061 CC Gytsjerk

gewoon op de begroeiing 'gedeponeerd', vaak omringd door ondiep water of modder. De Meerkoet overwintert in groot aantal op graslanden langs open water (Binnemiede, graslanden tussen de rijksweg E-10 en de Koekoekspetten) en op de ondergelopen zomerpolders (o.a. de Warren) in de Ryptsjerkerpolder. In de periode 1978-1987 bedroeg de maximumpopulatie ca. 1000-1500 vogels. Het voorkomen gedurende het jaar (figuur 8) toont, met uitzondering van de broedtijd, duidelijke gelijkenis met overwintelaars zoals Kolkans *Anser albifrons* en Smient *Anas penelope* (Nijland, 1990 en 1991). Bij de Meerkoet betreft het echter ook deels standvogels die zich 's winters concentreren rond open water. In het voorjaar, wanneer de broedtijd nadert, vallen de wintergroepen weer uiteen. Een deel trekt weg. De getelde aantallen worden dan steeds kleiner. De paartjes verspreiden zich over het broedgebied en laten zich door steeds gedrag moeilijker zien.